

Відтворення семантики невластне-питальних англомовних інтерогативів

Значення і роль семантики для синтаксичних одиниць фіксується ще на зламі XIX – XX ст. у роботах О.О.Потебні та О.М.Пешковського [1; 2]. Однак широкого розголосу дослідження змістових процесів набуло з середини XX ст., оскільки формальний план лінгвістичного аналізу, відображаючи поверхневу структуру, не допомагав глибше пізнати механізм утворення і реалізації речення як комунікативної одиниці. Тому теоретична база збагатилася науковими розвідками, об'єктами яких стали проблеми типології речень, їх компонентна наповнюваність та реалізація в процесі функціонування мови [3; 4; 5; 6]. Семантичний синтаксис найтісніше пов'язаний із проблемою функціонування мови. Потреба повідомити будь-яку думку, констатувати факт дійсності, дати пояснення того чи того явища вплинула на те, що носій мови вибирає специфічні засоби і способи для реалізації власне моделі речення в мовленнєвій ситуації.

Характерна ознака сучасної синтаксичної науки – аналіз семантики речення. Вченню про семантику речення притаманна багатоманітність підходів.

Семантика речення – це його абстрактне мовне значення, що є відношенням семантичних компонентів, формованих взаємодією граматичних і лексичних значень членів речення. У будь-якому реченні наявні значення двох типів: об'єктивні, які відображають явища дійсності, і суб'єктивні, що вказують на ставлення суб'єкта думки до відображуваної в реченні дійсності.

Семантична структура питального речення свідчить про те, що в кожному запитанні є два елементи: 1) те, що відомо; 2) те, що вимагає з'ясування. Ставлячи запитання, мовець виходить з того, що відомо йому, а також з того, що, можливо, відомо і реципієнту, котрий мав би забезпечити адресанта потрібною інформацією. Отже, пресупозицію запитання складають умови, при яких питання може бути використано з метою вимоги інформації. Саме запитання, на відміну від судження, не може бути ні істинним, ні хибним, оскільки воно нічого не стверджує і не заперечує, а виражає лише запит, пошук, спрямований на з'ясування невідомої властивості чи ознаки предмета. Питальне речення володіє первинною і вторинною пресупозитивністю: первинна – це прохання (наказ) відповісти на поставлене запитання; вторинна – надання співрозмовникові певної інформації, необхідної для конструювання судження-відповіді.

Запит як комунікативна інтенція категорії питальності передбачає систему засобів (лексичних, граматичних) для вираження свого первинного (питального) значення [6: 38]. Проте питальну модальність характеризують не тільки об'єктивні (власне-питальні) значення, але й система суб'єктивно-модальних (невластне-питальних) реалізацій запиту, що й дозволило нам визначити такі два основні семантичні типи питальних речень: власне-питальні й невластне-питальні речення, кожен з яких, у свою чергу, поділяється на підтипи. Різновидами власне-питальних речень вважаємо такі: з *питальним компонентом* (питальні речення з предметним компонентом; питальні речення з атрибутивним компонентом; питальні речення з обставинним компонентом) та без *питального компонента*. До невластне питальних питань відносимо *зустрічні, перепити (луна-питання), заперечні (дубітативні), риторичні, уточнювальні (короткі)*.

Зупинимося на особливостях відтворення зустрічних питань, перепитів та уточнювальних питальних речень.

Зустрічне питання, яке функціонує у діалозі як репліка-реакція є «відповіддю» на попереднє запитання, а виступає особистісною реакцією на нього [6: 89]. Причому існування в усно-розмовному мовленні зустрічних питань є підтвердженням того, що «в реальній комунікації беруть участь не ідеалізовані абстракції, які продукують граматично правильні речення і реалізують ідеальну схему мовленнєвого обміну, а люди певної статі, віку, емоційного стану, психічного складу, соціального і культурного статусу» [7: 7].

Аналіз фактичного матеріалу показав, що зустрічні питальні речення оригіналу відтворюються винятково *аналогічними структурами у мові перекладу* із застосуванням внутрішніх трансформацій (інші способи відтворення у досліджуваному матеріалі не зафіксовано), наприклад: “*Right close to us. Just there. See him?*” “*Why hasn't he got a coat on in this cold water?*” [8: 98]. – *Недалечко від нас. Отам! Бачите? – А чого він у такий холод без пальта?* [9: 86]; “*Were you a slave?*” said Mr. Bird “*Was he unkind to you?*” [10: 136]. – *Ви були невольниця? – запитав містер Берд. – Він вас кривдив?* [11: 93].

Подані приклади підкреслюють особливість зустрічних питань, яка полягає у тому, що репрезентація ними питального значення відбувається не тільки у власне-питальній функції, а й з додатковими емоційно-оцінними нашаруваннями, оскільки ці структури можуть передавати різноманітні оцінні відтінки. Так, у першому прикладі В. Морозов здійснив заміну трикомпонентної атрибутивної групи *this cold water* конструкцією абстрактного іменника з вказівним займенником *такий холод*, а також додав препозитивну частку *а*. Ці зміни надають експресивності українському реченню, так, як оригінальне речення використовується з метою уникнути відповіді через небажання мовця відповісти на певний запит. Другий приклад ілюструє використання В. Митрофановим прийому антонімічного перекладу, який у цьому випадку адекватно відтворює конотації оригіналу, а саме – “емоційне роздратування мовця з відтінком обурення”.

Перепити (луна-запитання) можуть відбивати суб'єктивні оцінки відношення мовця до реплік свого партнера з комунікації. В цілому можна стверджувати, що такі структури виконують ще одну функцію – функцію фасцинації. Вони виступають у ролі сигналів слухача мовцю, за якими останній дізнається про міру

уваги до свого мовлення та про міру розуміння і засвоєння його змісту. З іншого боку вони спрямовані не стільки на особистість як носія певної інформації про реальні або концептуальні об'єкти, скільки безпосередньо власне на інформацію чи на засоби її отримання. У цьому полягає когнітивна функція перепитів.

Адекватне відтворення паралельних конструкцій у перекладах українською мовою можливе за умови збереження синтаксичної структури оригіналу. Відтак, найчастіше перепити відтворюються за схемою: *питальне речення оригіналу* → *питальне речення цього ж типу цільової мови* наприклад: *"I really am giving it to you. That's all right, isn't it?" "Giving it to him?" gasped Granpa Joe [8: 254]. – Я справді віддаю фабрику тобі. Ти згоден? – Віддаєш фабрику йому? – не міг повірити дідунь Джо [9: 231]; "I've agreed to sell Tom." "What? Our Tom?" [10: 54]. – Я погодився продати Тома. – Що? Нашого Тома? [11: 38].*

Аналіз дає підстави стверджувати, що у поданих прикладах відбулося перенесення емоційно-експресивного заряду з оригіналу в переклад зі збереженням емоційно-експресивних конотацій «здивування, нерозуміння, недовіри» та «обурення», створюваних синтаксичною структурою.

Неувага до стилістичної ваги синтаксичного паралелізму знижує вартість перекладу, як-от: *"Has she anything on her mind worth thinking about twice-a man, for instance?" "A man?" said Sue [12: 32]. – Чи нема у неї чогось такого, про що справді варто було б думати – наприклад, якогось хлопця? [13: 340].*

Наведений перепит мовець використовує з метою повторити чи відновити щось незрозуміле або недочуте. До певних утрат призводить невмотивоване об'єднання речень у перекладі. Наслідком цього є втрата конотації «сумніву». Загалом такий спосіб відтворення перепитів неадекватний.

Виявлено, що у незначній кількості випадків використовується спосіб перекладу *питальне речення оригіналу* → *питальне речення іншого типу у перекладі*, наприклад: *"But why?" asked Charlie. "Because of spies." "Spies?" [8: 32] – А чому? – здивувався Чарлі. – Через шпигунів – Яких шпигунів? [9: 25].*

Приклад унаочнює положення про те, що адекватне відтворення питань-перепитів можливе також при зміні типу питального речення, оскільки вірно передано конотації «здивування» оригінального речення.

Наступний семантичний різновид інтерогативів – *уточнювальні запитання* – використовуються мовцем з метою одержання додаткової інформації і будуються на основі уточнення конкретного елемента із семантичної структури попереднього висловлення.

Під час дослідження було виявлено, що відтворення розглядуваних структур відбувається *без змін їх синтаксичної структури*, із застосуванням різного роду трансформацій, якщо це не суперечить нормам мови перекладу, наприклад: *"I's rail strong yet, Mas'r, and can do heaps o'work, - heaps on it, Mas'r" "On plantation?" said Haley [10: 191]. – А я це ого яка дужа, пане, ще можу робити й робити!... – Чи не на плантації? – мовив Геїлі [11: 128]; "I only hope no one's using the other elevator at this moment." "What other elevator?" screamed Mrs. Teavee [8: 212]. – Єдина надія, що ніхто зараз не їде іншим ліфтом. – Яким це іншим ліфтом? – вереснула пані Тіві [9: 190].*

Такий спосіб відтворення конотативної семантики «конкретизування місця» та «уточнення якісних характеристик» аналізованих структур з врахуванням контексту, в якому знаходяться речення, є, очевидно, оптимальним, оскільки відсутні втрати на конотативному рівні.

Отже, дослідивши основні комунікативно-функціональні та структурно-семантичні особливості англійських питальних речень, можна зробити висновки, що запит, як комунікативна інтенція мовця репрезентує не тільки власне-питальне значення, а передає весь спектр семантики, традиційно пов'язаної з іншими модально-інтенційними висловлюваннями, а саме: привертати увагу, спонукати до якихось дій або відповіді, нести в собі нову інформацію тощо. Тому, задля передачі цих функцій українською мовою треба при перекладі вдаватися до різноманітних перекладацьких трансформацій.

Література

1. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. – М.: Учпедгиз, 1956. – 512 с.
2. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. – М.: Учпедгиз, 1958. – Т. 1-2.
3. Вакуленко Т.А. Структурно-семантические и коммуникативно-прагматические особенности вопросительных предложений фразеологизированной структуры: Автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.04 / – КГУ им. Т.Г. Шевченко. – К., 1992. – 19 с.
4. Кондратенко Н.В. Питальні речення в українському поетичному мовленні: Автор. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.01 / – Одеський нац. ун-т. – Одеса, 2001. – 16 с.
5. Малуґа Е.Н. Функционально-прагматические аспекты английских вопросительных предложений: На основе сопоставления британского и американского деловых и художественных текстов. – М.: МАКС Пресс, 2001. – 296 с.
6. Шабат С.Т. Категорія питальної модальності в сучасній українській мові: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / – Прикарпатський університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2000. – 17 с.
7. Стечишин Н.В. Адресатні переривання в мовленнєвій комунікації та мовні засоби їх реалізації в сучасній англійській мові: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / – КНЛУ – К., 1997. – 22 с.
8. Beecher Stowe H. Uncle Tom's Cabin: Книга для чтения на англ. яз. – СПб.: КАРО, 2006. – 786 с.
9. Бічер Стоу Гаріет. Хижина дядька Тома / Пер. з англ. В. Митрофанова. – К.: Веселка, 1975. – 407 с.
10. Dahl R. Charlie and the Chocolate Factory. – Moscow: Zakharow, 2004. – 267 p.
11. Дал Р. Чарлі і шоколадна фабрика / Пер. з англ. В. Морозова; За ред. О. Негребецького та І. Малковича. – К.: Вид. "А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА", 2005. – 240 с.
12. O'Henry. 41 Stories by O'Henry / Select. and with an introd. by B. Raffel. – N.Y. etc.: New American Library, 1984. – 413 p.
13. О'Генрі. Вождь Червоношкірих: Оповідання / Пер. Р.М. Дерев'янченко. – Харків: ВД "Школа", 2002. – 464 с.